

газеты «Dagladet» от 22 января 2007. – Режим доступа: <http://www.ladoga-park.ru/a100525161053.html>

10. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы) / Н. Ф. Реймерс. – М.: Россия молодая, 1994. – 367 с..

References

1. Buryak, V. V., 2011. *Dinamika kultury v e pokhu globalizatsii: noosfernyy kontekst* [The dynamics of culture in the era of globalization: the noospheric context]. Simferopol: DIAYPI.

2. Vernadskiy, V. I., 2004. *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere]. Moscow: Ayris-press.

3. Grof, S., Laslo E., and Rassel P., eds., 2004. *Revolutsiya soznaniya: Transatlanticheskiy dialog* [A Revolution of Consciousness: Transatlantic Dialogue]. Moscow: OOO "Izdatelstvo ACT".

4. Kleshnia, H. M. 2020. "Ekologichnyi imperativ yak faktor antropologichnoi bezpeky suchasnoho suspilstva" [Ecological imperative as a factor of anthropological security of modern society]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filozofiya. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 1(31): 57-63.

5. Matiukhyna, A. A., 2020. *Traditsyyi kak osnova ekologicheskoi paradyhmy kultury sovremennoho obshchestva* [Traditions as the basis of the ecological paradigm of the culture of modern society]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho*

universytetu. Seriya : Filozofiya. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies, 1(32): 119-124.

6. Moiseyev, N. N., 1990. *Chelovek i noosfera* [Man and Noosphere]. Moscow: Molodaya gvardiya.

7. Moiseev N. N., 2003. *Izbranny'e trudy*. T. 2. *Mezhdisciplinarny'e issledovaniya global'nykh problem. Publicistika i obshchestvenny'e problemy* [Selected Works. T.2. Interdisciplinary research of global problems. Journalism and social problems]. Moscow: Tajdeks Ko.

8. UN News, 2020. Gensek OON: my plyvem po odnomu moryu. no kto-to – na yakhte. a kto-to – tseplyayas za oblomki [UN Secretary General: we are sailing on the same sea. but someone is on the yacht. and someone – clinging to the wreckage]. Accessed June 18. <https://news.un.org/ru/story/2020/07/1382271>

9. Ness A., and Meylyander P., 2009. *"Mentalitet budushchego"* [Mentality of the Future]. Karelskaya ekologicheskaya gazeta "Zelenyy list" [Karelian ecological newspaper "Green leaf"]. Accessed September 21, <http://www.ladoga-park.ru/a100525161053.html>

10. Reymers, N. F., 1994. *Ekologiya (teorii. zakony. pravila. printsipy i gipotezy)* [Ecology (theory, laws, rules, principles and hypotheses)]. Moscow: Rossiya molodaya

С. С. Орденов

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье раскрывается специфика формирования экологического сознания в условиях глобализации. Акцентируется внимание на недостаточном обеспечении со стороны правительств экологического равновесия и безопасности природопользования на институциональном уровне. Отмечается, что для преодоления негативных тенденций в экологической сфере формирование экологического сознания должно происходить в направлении достижения оптимального взаимодействия общества и природы, а также обеспечения гармонизации материальной и духовной жизни общества. Современное экологическое сознание должно преодолеть противоречия, возникающие в системе человек-природа путем смещения акцентов этических устоев – от антропоцентризма до эоцентризма, что позволит восстановить равновесие между человеком и биосферой в процессе общественного развития.

Ключевые слова: экологическое сознание, глобализация, экологическая безопасность природопользования, глобальные проблемы современности, развитие общества.

S. Ordenov

FORMATION OF ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Introduction. Continuous economic development is the cause of consumption increase, which, under the limited natural resources, cannot but lead to catastrophic consequences. This actualizes the study of environmental problems of modern society, especially in the context of man's awareness of the final results of uncontrolled use of nature. **The aim and tasks** are aimed at socio-philosophical studying the specificity of the formation of ecological consciousness in the context of globalization. **Research methods** used in the study are dialectical, comparative and prognostic methods in their integrative combination. **Research results.** A necessary condition for the preservation of natural diversity and the restoration of the environment in the context of globalization is the formation of ecological social consciousness and morality on fundamentally new principles, values and priorities that meet socio-centric worldview guidance. Ecological consciousness determines the development of the structure and directions of socio-economic development of mankind and influences human behavior, taking into account the real threats from its own actions. **Discussion.** Ecological consciousness is a set of sensory and imaginary images that are constantly changing and directly record individual or social environmental experience, which involves environmental practice and forecasting. **Conclusion.** In modern society, environmental problems are the greatest danger to all the humans and their descendants, which determines the leading place of the environmental factor in the system of axiological principles of a globalized society.

Keywords: ecological consciousness, globalization, ecological safety of nature use, current global problems, development of society.

УДК 656.7.071.7.351.814.263.2:378:168.522(045)

О. М. Сідоркіна

ОСОБЛИВОСТІ ЗНАННЯ ПРО ПРИРОДУ НА РАННІХ ЕТАПАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Національний авіаційний університет
ORCID: 0000-0002-8624-2398

Анотація. У статті розглядаються особливості формування та характер знання про природу на ранніх етапах суспільного розвитку. Показується детермінованість процесу взаємовідносин між природою та людиною та специфіки системи знань про природу особливостями індивідуальної і суспільної праці. Доводиться, що витоки переплетіння різних форм духовної культури та суспільної свідомості первісної людини, нерозчленованість її знань про природу і пізнавальної сфери загалом полягають у нерозчленованості самого суспільного буття. Подібний характер ставлення до природи та засоби її пізнання відображали рівень розвитку матеріальних продуктивних сил суспільства, культури, пізнавальної діяльності, загальні умови життя.

Ключові слова: знання; природа; людина; праця; суспільство; первісні вірування; світогляд; міфологія; взаємодія природи і суспільства.

Вступ

Проблеми взаємодії природи і суспільства набули особливого значення на сучасному етапі суспільного розвитку, ставши складовою глобальних проблем людства. Важливе місце у розумінні цих складних проблем відводиться вивченню змісту і характеру наукового знання про природу, взаємодію людини з нею, тих методів, які слугують методологічною основою для пізнання природних процесів і дозволяють отримувати нові знання. Оскільки характер взаємодії природи і суспільства змінювався у часі, трансформувалася і набирала нових рис і система наукових знань про ці процеси. Дослідження проблем формування наукового знання про взаємодію природи і суспільства в історичному аспекті дозволить глибше зрозуміти сучасний стан питання та сприятиме удосконаленню його методологічних засад.

Дослідженню філософських проблем взаємодії природи і суспільства присвячена значна кількість як наукової літератури, що охоплює різні їхні аспекти, так і художніх творів наукової фантастики, в яких рефлексія означених питань є основою побудови композиції сюжету (Буряк, 2011; Голубець, 1997; Філософія ноосфери, 1995). Особливості міфологічного світосприйняття також розкриті у відповідних працях науковців (Золотарев, 1964; Токарев, 1990; Фрззер Дж., 1980; Шахнович, 1971). Вони становили джерельну базу зазначеного дослідження.

Мета і завдання

Враховуючи існуючі дослідження проблем взаємодії природи і суспільства, значний інтерес, на нашу думку, становить спеціальне вивчення питання специфіки наукового знання про природу, і зокрема характерних для первісно-міфологічного світогляду. Тому метою статті є аналіз особливостей формування та характеру знання про природу на ранніх етапах суспільного розвитку.

Методологія дослідження

В якості методологічної основи даної статті виступають насамперед теоретичні засади діалектичного підходу у взаємодії природи і суспільства, зокрема прояву опосередкованого характеру такої взаємодії через специфічний атрибут людської культури – працю. Також у своїх міркуваннях ми спиралися на теоретичний доробок філософських досліджень проблем науки, специфіки формування наукового знання (Дротянко, 2000; Дротянко, 2010; Кун, 1977; Стєпин, 2006; Ушаков, 2020; Чуйко, 2000).

Результати

Ставлення первісної людини до природи зумовлюється споглядальністю, поясненням (через космогонічні міфи) та цілісним відчуттям. Раціональні аспекти цих взаємовідносин були підпорядковані міфологічному або релігійному імперативу. Тривалий час в історико-філософському плані природа виступала у різних філософських системах як зовнішня, могутня сила, яка переважала людину, що викликала увагу як споконвічну сталу і організовану субстанцію. У міфологічних та ранніх натурфілософських побудовах таке трактування природи проявлялося перш за все у космологічному характері осмислення світу.

Міфологія і космологія дають перші спроби пояснення походження та сенсу існування світу, що у найяскравіший спосіб відобразилося у міфології Стародавньої Греції (Кун, 2008). При цьому космологізм і споглядальність в осмисленні навколишнього світу і природи стали посилюватися певним понятійним апаратом та логічною аргументацією. Надалі та частина природи, яка безпосередньо була залучена до сфери господарської діяльності людини, набуває у філософських трактуваннях прагматичного характеру, як споживча вартість і джерело ресурсів (Беседин, 2001: 59).

Інші культурні системи формували схожі типи відносин до природи, наприклад, східні, де на перший план висувалося своєрідне чуттєве осягнення природи, стан розчиненості людини у природі і космосі з подальшим осмисленням такої зануреності.

Подібний характер ставлення до природи та способи її пізнання відображали рівень розвитку матеріальних продуктивних сил суспільства, культури, пізнавальної діяльності, загальні умови життя. Виділимо на цій основі характерні особливості знання про природу і взаємодію людини з нею, притаманні зазначеній фазі розвитку духовної культури суспільства:

а) ефект «розчиненості» у природі для первісної людини з формуванням образного та емоційного сприйняття світу, антропоморфізація сил природи та її загальне одухотворення;

б) інтегрованість природи у структуру світобудови без виокремлення її в окремий об'єкт пізнання або розуміння її як виразу абстрактної сутності людини, космологічність в осягненні світу;

в) цілісне «відчуття» природи та споглядальність в осмисленні природи як основа пізнання її гармонії і досконалості;

г) присутність у системі пізнання природи як обов'язкової складової надприродної субстанції;

д) знання про природу як частина системи релігійних вірувань;

е) переплетіння елементів раціональних та міфологічних знань, їхня нерозчленованість.

Єдиною загальною основою для виникнення різних форм суспільної свідомості первісного суспільства виступали умови суспільного буття.

Рівень розвитку продуктивних сил у первісну епоху визначав високий рівень залежності людини від природи та незначний ступінь її пізнання і підкорення, оскільки майже всі необхідні продукти для життя вона отримувала від природного оточення. Людина первісного суспільства ще не виділяла себе з навколишнього природного середовища. Племінна територія з її харчовими ресурсами, стихійними силами, що діяли на ній, і людська група, що проживала тут, – все мислилося як єдине ціле, де люди були тотожними з природою. При цьому природі приписувалися людські властивості аж до кровноспорідненої організації та дуалістичного поділу на дві взаємозалежні половини, а людям – властивості природи аж до відтворення її стихійних

явищ (Першіц, 1974: 118). Навіть на більш пізніх етапах суспільного розвитку, з переходом до відтворюючого господарства виробничий цикл діяльності людини підпорядковувався добовим, сезонним і річним природним циклам. Просторово-часові рамки виникнення та існування перших цивілізацій також перебували у найтіснішому зв'язку із природними умовами, які сприяли формуванню багатой ресурсно-продовольчої бази суспільства.

Обговорення

Вивчення досвіду осмислення природи у різних філософських та міфологічних системах показує залежність від особливостей духовного розвитку суспільства на певному історичному етапі, а також детермінованість його рівнем розвитку культури, матеріальних продуктивних сил, наукового знання, релігійних вірувань, світогляду загалом. Осмислення природи у категоріях зв'язку з надприродним пов'язане із її поліфункціональністю, що виявляється у виконанні нею низки важливих суспільних функцій, головними з яких є функції: компенсаторна, світоглядна, нормативна, регулятивна, інтегративна та інші. При цьому як поліструктурна і поліфункціональна форма, релігія охоплює і духовну, і матеріально-виробничу сфери суспільства і виявляє себе як на теоретичному, так і на буденному рівнях.

Світоглядний аспект міфологічного розуміння взаємовідносин природи і людини, пояснення природних процесів і явищ може бути осмислений через наукове поняття релігійної свідомості загалом та її характерних рис. Як форма суспільної свідомості, релігійна свідомість містить у собі світоглядний та ідеологічний аспекти. Для світогляду характерне прагнення до вирішення проблеми людини в її взаємовідносинах із природним світом, із чого й випливає порушення питання про мету й сутність людського існування у світі. Релігійна свідомість, незалежно від її рівня, має основну визначальну ознаку світогляду: відображає ставлення людини до певних сил зовнішнього світу. Однак особливість вияву цієї ознаки в релігійній свідомості полягає в тому, що людина сприймає сили зовнішнього світу не такими, якими вони є незалежно від свідомості, а крізь призму своїх інтересів, тобто «релігійна свідомість з боку свого інтелектуального елемента вся є світоглядом» (Лобовик, 1986: 11).

Можливість включення ідеї надприродного у структуру світогляду полягає також і у пізнавальних особливостях людського розуму. Неможливість чуттєвим способом, обмеженим зовнішнім боком предметів відтворити його внутрішню сутність, спрямовує процес пізнання від конкретно-чуттєвого до абстрактного роздвоєння на чуттєвий та раціональний аспекти. Найбільш чітко це прослідковується на рівні буденної свідомості з її елементарним абстрагуванням, яке відрізняється від розвиненої абстракції дифузністю пізнавального образу та невивченістю багатьох внутрішньо необхідних зв'язків і властивостей предмета. Тому в елементарній абстракції уявне може частіше здаватися сутністю, особливо через уривчасту абсолютизацію дійсності, що створює сприятливий ґрунт для відриву відносно самостійних асоціацій від дійсності. Тобто, явища чуттєвого відображення становлять важливу передумову

релігійного світосприймання й утворюють гносеологічні можливості формування власного змісту релігійного феномену та релігійного світорозуміння. У структурі релігійної свідомості для всіх різновидів суб'єктивно-істотного спільним є їхня абсолютизованість, внутрішньо не співвіднесена з іншими сторонами об'єкта як результат простого перевтілювального й увірвального абстрагування. Тому така «суб'єктивізація об'єктивно-істотного є важливим засобом одержання релігією власного змісту в ролі специфічного символізування реальних людських потреб та інтересів» (Академічне релігієзнавство, 2000: 253).

Одним із шляхів дослідження питань взаємодії природи і суспільства є аналіз особливостей індивідуальної і суспільної праці як процесу взаємодії між людиною і природою, за допомогою яких він має опосередкований характер. Оскільки праця виступає як специфічно людський вид діяльності, особливості взаємодії у системі людина-природа ґрунтуються на принципово відмінних засадах від інших живих істот. Саме праця виступає як головний опосередковуючий фактор у системі взаємовідносин людини і природи, створюючи так звану «другу природу», зміст і характер якої зумовлюються рівнем розвитку продуктивних сил суспільства та технічного прогресу.

Головним джерелом знань первісної людини виступала її трудова діяльність, під час якої відбувається нагромадження досвіду, зіставлення причин і наслідків явищ, узагальнення й систематизування спостереження. Конкретні умови життя вимагали насамперед нагромадження знань про навколишнє природне середовище. Приклад життя сучасних відсталих суспільств показує, що члени родової громади мали значний запас відомостей про ресурси своєї батьківщини, тобто фактично знань з прикладної географії, ботаніки, зоології, метеорології, мінералогії, медицини та інших природничих галузей (Першіц, 1974: 114).

В основі первісно-міфологічного осягнення природи знаходиться також специфічний вид знання про характер взаємовідносин людини з навколишнім світом. У зв'язку з низьким рівнем розвитку матеріальних продуктивних сил суспільства та безпосередньої практичної спрямованості людської діяльності формування знання має специфічні риси. З одного боку, первісно-міфологічна свідомість має ознаки пізніших релігійних систем, де знання не є результатом нераціональних пізнавальних дій людського розуму, а наслідок прямого повідомлення Богом людям знань про себе (теорія одкровення), або через Богопроявлення, тобто осягненням людиною Бога, через його прояви у світі. З іншого боку, це є конкретно-образним, емоційним сприйняттям світу, що закономірно породжує різні форми анімістичних уявлень. До таких форм світоглядних уявлень відносяться гілозоїзм (як оживотворення), аніматизм (як одухотворення всесвіту загалом), анімізм (як одухотворення окремих проявів сил природи), антропоморфізм (як уподібнення природних і соціальних явищ людині) тощо. У цих проявах міфологія як найбільш рання форма духовної культури відображає прагнення первісної людини зрозуміти світ і саму себе (Беседин, 2001: 58).

Найбільш яскраву картину первісного мислення і осягнення зв'язків людини з природою дають ранні форми релігії та первісних уявлень, всебічно досліджені у етнографії – тотемізм, фетишизм, анімізм, магія, різного роду культу, пов'язані з природою і т.ін. (Токарев, 1990; Фрззер, 1980; Першіц, 1974). Ось як, наприклад, описував один із численних епізодів подібних уявлень про сили природи дослідник В. Арсен'єв: «Після вечері я став розпитувати ороців про березовий сушняк, який ми бачили на сопці. Вони сказали мені, що у горах живе гірський дух Какзаму. Це худотілий велетень із редькоподібною головою та трипалими руками. Він може перетворюватися на будь-якого звіра. Тоді він скидає із себе зовнішню оболонку, яка і лежить на землі у вигляді берестяних футлярів. Це одіж Какзаму. Відвідувати такі місця не можна...» (Арсен'єв, 1972: 274). Інший приклад дають нам матеріали досліджень аборигенів-австралійців стосовно взаємовідносин людини (і племені) з територією проживання, землею: «В їхньому уявленні земля володіє людьми, а не люди землею» (Девідсон, 1991: 143). Через землю відбувається зв'язок нинішніх поколінь із давніми предками, які жили на цій землі і залишили по собі священні і сакральні місця. Через ці місця відбувається трансляція сили предків нащадкам, які повинні захищати і охороняти такі місця. «Земля для них – все, земля – це їхні закони, їхні моральні установи, це основа основ їхнього існування» (Девідсон, 1991: 144).

Витоки такого тісного переплетіння різних форм духовної культури та суспільної свідомості первісної людини, нерозчленованість її знань і пізнавальної сфери загалом дослідниками вбачаються у нерозчленованості самого суспільного буття (відсутності суспільного поділу праці, невіддільності фізичної та розумової праці, збіг або переплетіння кровноспоріднених зав'язків з виробничими та ін.). Іншими словами, суспільна свідомість, як і суспільне буття, була ще надто нерозвиненою, щоб диференціюватися в різні, чітко розмежовані сфери, які виникли пізніше, в процесі ускладнення людської діяльності (Першіц, 1974: 122).

Висновки

Характерні особливості знання про природу і взаємодію людини з нею, притаманні даній фазі розвитку духовної культури суспільства, полягають, насамперед, у споглядальності та розчиненості суб'єкта, який пізнає, у природі, антропоморфізації сил природи, загальному її одухотворенні, космологічності в осягненні світу. Витоки такого тісного переплетіння різних форм духовної культури та суспільної свідомості первісної людини, нерозчленованість її знань про природу і пізнавальної сфери загалом полягають у нерозчленованості самого суспільного буття. Подібний характер ставлення до природи та засоби її пізнання відображали рівень розвитку матеріальних продуктивних сил суспільства, культури, пізнавальної діяльності, загальні умови життя.

Список літератури

1. Академічне релігієзнавство / М. Ю. Бабій, А. М. Колодний, Б. О. Лобовик та ін.; під ред. Колодного А. М. – К.: Світ Знань, 2000. – 864 с.
2. Арсен'єв В. Дерсу Узала. Сквозь тайгу / В. Арсен'єв. – М.: Мысль, 1972. – 350 с. (XX век: Путешествия. Открытия. Исследования).
3. Беседин Н. В. Философско-исторический опыт осмысления природы / Н. В. Беседин // Труды СГУ. Выпуск 35. Харьковский гуманитарно-технический институт (представительство СГУ на Украине). Проблемы гуманитарных наук. – М., 2001. – С. 58-69.
4. Буряк В. В. «Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст»: монография / В. В. Буряк. – Симферополь: ДИАИПИ, 2011. – 462 с.
5. Голубець М. А. Від біосфери до соціосфери / М. А. Голубець. – Львів: Поллі, 1997. – 256 с.
6. Дэвидсон Р. Путешествия никогда не кончаются / Р. Дэвидсон; пер. с англ. Ю. С. Родман. – М.: Мысль, 1991. – 218 [2] с.
7. Дротянко Л. Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження) / Л. Г. Дротянко – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2000. – 423 с.
8. Дротянко Л. Г. Філософія наукового пізнання: підручник / Л. Г. Дротянко. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 224 с.
9. Золотарев А. М. Родовой строй и первобытная мифология / А. М. Золотарев. – М.: Наука, 1964. – 328 с.
10. Кун М. Легенди і міфи стародавньої Греції: для старшого шкільного віку / М. Кун. Переклад з російської, передмова та примітки: Юрій Іванченко. – К.: Школа, 2008. – 447 с.
11. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.
12. Лобовик Б. А. Религиозное сознание и его особенности / Б. А. Лобовик. – К.: Наукова думка, 1986. – 247 с.
13. Першіц А. І. Історія первісного суспільства / А. І. Першіц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К.: Вищ. школа, 1980. – 224 с.
14. Скиба І. П. Специфіка знання в контексті соціокультурного розвитку людини / І. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ. – № 1 (33). – 2021. – С. 140-146.
15. Скиба О. П. Екологічна культура як складова духовності сучасної людини / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ. – № 1 (33). – 2021. – С. 146-150.
16. Стёпин В. С. Философия науки. Общие проблемы / В. С. Стёпин. – М.: Гардарики, 2006. – 384 с.
17. Токарев С. А. Ранние формы религии / С. А. Токарев. – М.: Политиздат, 1990. – 622 с.
18. Ушаков Е. В. Философия и методология науки: учебник и практикум для вузов / Е. В. Ушаков. – М.: Издательство Юрайт, 2020. – 392 с.
19. Філософія ноосфери / М. О. Булатов, К. С. Малеев, В. П. Загороднюк та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 150 с.
20. Фрззер Дж. Золотая ветвь. Исследование магии и религии / Дж. Фрззер; пер. с англ. М. К. Рыклина. – М.: Политиздат, 1980. – 831 с.
21. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія / В. Л. Чуйко. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 252 с.
22. Шахнович М. И. Первобытная мифология и философия / М. И. Шахнович. – Л.: Наука, 1971. – 240 с.

References

1. Babii, M.Yu., Kolodnyi, A.M. and Lobovyk, B.O. et al. 2000. *Akademichne relihiyevnavstvo* [Academic Religious Studies]. Edited by Kolodnyi, A.M. Kyiv: Svit Znan.
2. Arsenyev, V. 1972. *Dersu Uzala. Skvoz' taygu*. [Dersu Uzala. Through the taiga]. Moscow: Mysl.
3. Besedin, N. 2001. "Filosofsko-istoricheskiy opyt osmysleniya prirody" [Philosophical and historical experience of

comprehending nature]. *Trudy SGU, Proceedings of SSU*, 35:58-69, 35: 58-69.

4. Buryak, V. 2011. *Dinamika kultury v epokhu globalizatsii: noosfernyy kontekst* [The dynamics of culture in the era of globalization: noospheric context]. Simferopol: DIAYPI.

5. Holubets, M. 1997. *Vid biosfery do sotsiosfery* [From the biosphere to the sociosphere]. Lviv: Polli.

6. Drotianko, L. 2000. *Fenomen fundamentalnogo i prykladnogo znannya (Postneklasychne doslidzhennya)* [The phenomenon of fundamental and applied knowledge (Postnonclassical research)]. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu finansiv, inform. system, mendzhm. i biznesu.

7. Drotianko, L. 2010. *Filosofiya naukovooho piznannya: pidruchnyk* [Philosophy of Scientific Knowledge: a textbook]. Kyiv: Vyd-vo Nats. aviats. un-tu "NAU-druk".

8. Zolotarev, A. 1964. *Rodovoy stroy i pervobytnaya mifologiya* [Ancestral structure and primitive mythology]. Moscow: Nauka.

9. Kun, M. 2008. *Lehendy i mify starodavnoi Hretsii: dlia starshoho shkilnogo viku* [Legends and myths of ancient Greece: for senior school age], translated by Yu. Ivanchenko. Kyiv: Shkola.

10. Kun, T. 1977. *Struktura nauchnykh revolyutsiy* [The Structure of Scientific Revolutions]. Moscow: Progress.

11. Zolotarev, A.M. 1964. *Rodovoy stroy i pervobytnaya mifologiya* [Ancestral Structure and Primitive Mythology]. Moscow: Nauka.

12. Lobovik, B. 1986. *Religioznoye soznaniye i yego osobennosti* [Religious consciousness and its Features]. Kyiv: Naukova dumka.

13. Pershits, A. 1974. *Istoriia pervisnoho suspilstva* [History of Primitive Society]. Kyiv: Vyshch. Shkola.

Е. Н. Сидоркина

ОСОБЕННОСТИ ЗНАНИЙ О ПРИРОДЕ НА РАННИХ ЭТАПАХ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования и характер знания о природе на ранних этапах общественного развития. Показывается детерминированность процесса взаимоотношений между природой и человеком, а также специфика системы знаний о природе особенностями индивидуального и общественного труда.

Ключевые слова: знание; природа; человек; труд; общество; первобытные верования; мировоззрение; мифология; взаимодействие природы и общества.

O. Sidorkina

PECULIARITIES OF KNOWLEDGE OF NATURE IN THE EARLY STAGES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Introduction. An important place in understanding modern global environmental problems is given to the study of the content and nature of scientific knowledge about nature, human interaction with it, the methods served as a methodological basis for understanding and gaining new knowledge of natural processes. The study of the problems of the scientific knowledge formation in the field of nature and society interaction in the historical aspect allows a deeper understanding of the current state of the issue and contributes to the improvement of its methodological foundations. **The aim and tasks** of this article are aimed at the analysis of the features of the formation and nature of knowledge of nature at the early stages of social development. **Research methods.** The methodological basis of the study is primarily the theoretical foundations of the dialectical approach in understanding the interaction between nature and society, in particular, the mediation of such interaction through human labor, as well as the theoretical legacy of philosophical research on the problems of science, the specifics of the formation of scientific knowledge. **Research results.** The characteristic features of knowledge of nature and its interaction with man inherent in that phase of development of the spiritual culture of society are: a) the effect of "dissolution" in nature for primitive man with the formation of a figurative and emotional perception of the world, anthropomorphization of the forces of nature and its general spiritualization; b) the integration of nature into the structure of the universe without separating it into a separate object of cognition or understanding it as an expression of the abstract essence of man, cosmology in comprehending the world; c) holistic "feeling" of nature and contemplation in its understanding as the basis for cognition of its harmony and perfection; d) the presence in the system of cognition of nature as an obligatory component of the supernatural substance; e) knowledge about nature as part of a system of religious beliefs; f) the interweaving of elements of rational and mythological knowledge, their indivisibility. **Discussion.** The worldview aspect of the mythological understanding of the relationship between nature and man, the explanation of natural processes and phenomena can be understood through the scientific concept of religious consciousness in general and its characteristic features, cognitive features of the human mind. One of the ways to study the issues of interaction between nature and society is to analyze the characteristics of individual and social labor as a mediating process between man and nature. At the heart of the primitive mythological understanding of nature is also a specific type of knowledge about the nature of man's relationship with the world around him. **Conclusion.** The characteristic features of knowledge about nature and the interaction of a person with it, inherent in this phase of development of the spiritual culture of society, are contemplation and dissolution of the cognizing subject in nature, anthropomorphization of the forces of nature, their spiritualization, cosmology in comprehending the world. The origins of such a close interweaving of various forms of spiritual culture and social consciousness of primitive man, the indivisibility of his knowledge of nature and the cognitive sphere as a whole, lie in the indivisibility of social life itself. The similar nature of the relationship to nature and the methods of its cognition reflected the level of development of the material productive forces of society, culture, cognitive activity, general living conditions

Keywords: knowledge, nature, man, society, labor, primitive beliefs, worldview, mythology, nature and society interaction.

14. Skyba, I. 2021. "Spetsyfika znannya v konteksti sotsiokulturnoho rozvytku liudyny" [The specifics of knowledge in the context of socio-cultural development of man]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 1(33): 140-146.

15. Skyba, O. (2021). "Ekolohichna kultura yak skladova dukhovnosti suchasnoi liudyny liudyny" [Ecological culture as a component of the spirituality of modern man]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 1(33): 146-150.

16. Stopin, V. 2006. *Filosofiya nauki. Obshchiye problemy* [Philosophy of Science. General problems]. Moscow: Gardariki.

17. Tokarev, S. 1990. *Ranniye formy religii* [Early forms of religion]. Moscow: Politizdat.

18. Ushakov, Ye. 2020. *Filosofiya i metodologiya nauki: uchebnik i praktikum dlya vuzov* [Philosophy and methodology of science: textbook and workshop for universities]. Moscow: Izdatel'stvo Yurayt.

20. Frezer, Dzh. 1980. *Zolotaya vetv. Issledovaniye magii i religii* [The Golden Bough: A Study in Magic and Religion]. (M. K. Ryklina, Trans.). Moscow: Politizdat.

21. Chuyko, V. 2000. *Refleksii osnovopolozhen metodolohii filosofii nauky* [Reflection of the basics of methodologies of philosophy of science]. Kyiv: Tsentri praktychnoyi filosofiyi.

22. Shakhnovich, M. 1971. *Pervobytnaya mifologiya i filosofiya* [Primitive mythology and philosophy]. Leningrad: Nauka.